

ATATÜRK'TEN GÜNÜMÜZE TIP EĞİTİMİ

MEDICAL EDUCATION FROM ATATURK TO PRESENT

Uzm. Dr. Aysel BAŞER

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

07 Nolu Şemikler Aile Sağlığı Merkezi

aysel.akpinar@hotmail.com Cep: 0506 301 00 68 Tel: 232-330 00 90

Yalı Mah. 6474 Sok. No:25 Karşıyaka/İZMİR

Prof. Dr. Hatice Şahin

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı

hatice.sahin@ege.edu.tr

Anahtar Sözcükler:

Tıp Eğitimi, Atatürk,
Üniversite Reformu

Keywords:

*Medical Education,
Atatürk,
University Reform*

ÖZET

Çağdaş tıp eğitiminin temel adımları dünya çapında Abraham Flexner Raporu ile atılırken, ülkemizde de Cumhuriyetin kuruluşu ile anlam kazanmıştır. Tıp eğitiminde özellikle Dr. Refik Saydam'ın sağlık bakanlığı yaptığı dönemde sistemli bir yapılanmaya gidilmiştir. 1933-1945 yılları arasında dünyada yaşanan olumsuz siyasi gelişmeler ülkemizde yabancı akademisyenlerin görev almasını sağlamıştır.

Prof. Albert Malche'in İstanbul Darülfünun'u için hazırladığı rapor ile ülkemizde kültür devrimi başlatılmıştır. Bu kapsamda İstanbul Üniversitesi ve ilk tıp fakültesi açılmıştır. Dünyadaki gidişata uygun olarak bu dönemde disiplin temelli tıp eğitim modeli benimsenmiştir. Özendirici birçok uygulama hayata geçirilmiş, dönemin imkanları ve teknolojik yetersizliklerine rağmen nitelikli hekim yetiştirmeye çalışılmıştır.

İstanbul Üniversitesi'ni Ankara, Ege, Atatürk, Hacettepe ve Dokuz Eylül Üniversitelerine bağlı tıp fakültelerinin açılışı izlemiştir.

1980'li yılların başında kurulan Yükseköğretim Kurulu ile tıp fakültelerinin sayısı artmıştır. Tıp fakültelerinin sayısal artışı ile hekim sayısı artarken, aynı zamanda nitelikli hekim yetiştirmekle ilgili tartışmalar da artmıştır. Bu tartışmalar 1990 yılında TBMM'de bir araştırma komisyonu kurulmasına ve bir rapor hazırlanmasına neden olmuştur. TBMM ve MÖTE raporlarında mezunların nitelik açısından yetersizliğinin temelinde akademisyen sayısının yetersizliği, eğitim kaynaklarının yetersiz olması ve toplumun ihtiyaçlarına yanıt veremeyen eğitim programları olduğu belirtilmiştir. Tıp fakültelerinde verilen eğitim ve öğretimin geliştirilmesinde, iyileştirilmesinde ve uluslararası standartlar düzeyine getirilmesinde Tıp Eğitimi Anabilim Dalları, Ulusal ÇEP, UTEAK ve TEGED'in katkıları büyüktür.

Mesleğinin toplumsal sorumluluklarının farkında olan nitelikli hekimler yetiştirmek için tıp eğitimi alanında yenilikçi yaklaşımlara gerek vardır. 1930'lu yıllarda yükseköğretimde yaşanan sorunların halen devam ettiği görülmektedir. Çözüm için Atatürk'ün başlattığı kültür reformu tamamlanmalı ve reformun etkisi nitelikli hekim yetiştirmede tıp eğitimine de yansıtılmalıdır.

ABSTRACT

While basic steps of modern medical education was taken by Abraham Flexner Report, it gained a meaning with foundation of the Republic in Turkey. Medical education was made to systematically structure during Dr. Refik Saydam's ministry of health. The negative political developments between the years 1933-1945 in the world enabled the foreign academicians work in Turkey. The cultural revolution in Turkey was started with the report prepared by Professor Albert Malche for Darülfünun. In this context, Istanbul University, and the first medical school was opened. In accordance with the world trend in this period, discipline-based medical education model was adopted. University of Istanbul was followed by the opening of medical faculties in Ankara, Atatürk, Hacettepe, Ege and Dokuz Eylül University. The establishment of the Higher Education Council at the beginning of the 1980s increased the number of medical school. Numerical increase in the number of physicians with the medical faculties increased, at the same time discussion on how to educate qualified physician increased. The debates about physicians has led to the preparation of a report and establishing of a commission of inquiry in the Parliament in 1990. It was stated in the reports of TBMM and MÖTE on the basis of lack of quality of the graduates as insufficient number of academics, lack of educational resources and training programs which failed to

respond to community needs.

The development of the education and training of medical schools, improvement, and brought to the international standard level the department of medical education, Ulusal ÇEP, UTEAK and TEGED's contribution is great.

To educate well-qualified doctors being aware of the social responsibilities of their jobs, modernist approaches in the area of medicine are necessary. In 1930's it was seen that the problems were still continuing in universities. To solve this problems, the reform of culture which was began by Atatürk should be completed and the impact of reform should be reflected to the medical education in the training of qualified doctors.

ATATÜRK'TEN GÜNÜMÜZE TIP EĞİTİMİ

Giriş

Eğitim, insanların kültürlerini yeni kuşaklara miras olarak bırakabilmesinde çok önemli bir vasıta. Eğitimin başlangıcı çok eskilere dayansa da bir bilim olarak ele alınması yakın bir tarihe dayanır. Birçok bilim dalı gibi eğitim de dinamik bir bilim dalıdır. Sürekli değişime ve yeniliğe uğrayarak gelişmektedir. Her ülke için olduğu gibi ülkemiz için de modern bir toplum olmanın başlıca koşullarından biri eğitim sistemidir. Atatürk ülkemizin geri kalmışlığının en büyük sebebinin geleneksel eğitim yöntemleri olduğunu ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, ileri görüşlülüğü sayesinde milli mücadelenin en çetin dönemlerinde dahi eğitime son derece hassasiyet gösterip, ülkenin kalkınması ve ilerlemesi için gerekli tedbirleri almıştır (1).

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk yalnızca iyi bir devlet adamı değil aynı zamanda büyük bir devrimciydi. Bir

tarafından ülkenin içinde bulunduğu zor şartlardan çıkmak için askeri dehasını kullanırken, diğer bir taraftan da savaşın en yoğun yaşandığı, düşmanın Ankara'ya kadar dayandığı dönemde dahi eğitime verdiği önemden ödün vermemiştir. 16 Temmuz 1921'de Milli Eğitim Kongresi'nin toplanmasını sağlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk yalnızca ülkenin düşmana karşı mücadelesi ile ilgilenmemiş aynı zamanda ülkenin yönetim biçimi başta olmak üzere sağlık, eğitim, ulaşım, ekonomi gibi hayati unsurlara çözüm üretmek için de emek harcamıştır. Okuryazar oranının % 2'lerde olan bir milletten günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratmıştır. Mustafa Kemal Atatürk tüm bu bilgi birikimi ile yaşam tecrübesini birleştirerek ülkenin asıl kurtuluşunun eğitimle gerçekleşeceğine inanmış, kendi döneminin aydınlarının bile yabancı devlet himayesini kabul etmesine rağmen kendisi diğer alanlarda olduğu gibi eğitimin milli ve bağımsız olması gerektiğini ısrarla savunmuştur (1-3).

“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız, ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip eylemek şarttır (1-3).

Ülkenin sadece düşmandan değil, cehaletten de kurtulmasını hayati bulan Mustafa Kemal Atatürk döneminde çağdaş tıp eğitiminin temelleri atılmıştır.

Bu yazının amacı Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar diğer inkılapların gelişimi ve değişimi gibi kültür devrimi içinde yer alan tıp eğitiminin izlediği zorlu yolculuğuna göz atmaktır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren başlayan bu yolculuk

farklı aşamalarda ve farklı özellikleri ile sizlere sunulacaktır. Bu yolculukta sizlere iki farklı döneme ilişkin senaryo ile tıp fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinin bu dönemlere ilişkin görüşleri karşılaştırmalı olarak verilerek tıp eğitimindeki yolculuğun seyri, değişimi aktarılacaktır. Bu yolculukta ifade edilen öğrenci görüşleri genelleme maksatlı değildir. Yıllar içerisinde değişen ekonomik, sosyal ve sağlık politikalarının etkilerinin daha çarpıcı ortaya konmasını amaçlamıştır.

Senaryo 1:

1927 yılında Türkiye'de 1.059 hekim (13.000 kişiye bir hekim), 139 hemşire, 347 diplomalı ebe ve 1.036 sağlık memuru vardı. Sağlık harcaması tüm bütçenin yüzde 6,9'uydu. Bu dönemin devlet başkanı “Beni Türk hekimlerine emanet ediniz.” diyordu. Ülke dünya savaşının etkisi ile ölümler, bulaşıcı hastalıklar, bakımsızlık ve bilgisizlik ile karşı karşıyaydı. Harap köyler, doğmadan ölen çocuklar, sıtma, verem, frengi, trahom gibi halkı yıpratıcı hastalıklar, tifo, kızıl, difteri, menenjit, tifüs gibi salgınların yığıldığı köyler, evine, suyunu kadar herşeyi sağlıkçılardan bekleyen bir halk var. Tıp fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinin bu sıkıntılı günlere yorumları:

• *“Usta çırak ilişkisi içerisinde, öğrenebileceğim çok, ne kadar çok şey varsa öğrenmem, görmem gerek. İl merkezlerinden uzağa ya da periferere gittiğimde tek başıma kalabilirim. Çok vaka ve pratik bilgiler öğrenmeliyim.”*

• *“Ders dışı zamanlarda ve tatillerde toplumu zorlayan hastalıklarla mücadele hareketinde hocalarımla birlikte yer almak isterim.”*

• *“Şu salgınlara bir çözüm bulabilirsek ne güzel olurdu, en azından hastalıkların yarısının tedavisi bilseydik bari ... Umarım önümdeki öğrencilik yılları bunları bize getirir. Neyse ki devlet başkanımız arkamızda.”*

• *“Okuldan arta kalan zamanda insanlara*

destek olabilir miyim?"

- *"Eğitimi hızlandırıp daha erken mezun olmak istiorum."*
- *"Bu ülke bize çok şey verdi, daha çok çalışmam ve borcumu ödemem gerek."*
- *"Çok çalışmalıyım, temsiliyet niteliğimi geliştirmeliyim, yönetime katılmalıyım."*
- *"Halkın hastalıklarını tedavi edebilecek donanımda mezun olmayı bekliyorum."*

1. Genç Cumhuriyette Tıp Eğitimi Yolculuğu Başlıyor

Dünyada ve Türkiye’de tıp eğitimi açısından birçok dönüm noktası vardır. Bunlardan Dünya çapında etkisi olan dönüm noktalarından biri Abraham Flexner tarafından hazırlanan Flexner Raporu’dur. Bazı tıp eğitimciler tarafından olumsuz bir rapor olarak algılansa da, tıp eğitimi için büyük bir dönüm noktası olduğu gerçeğini değiştiremez. Bu rapor tıp eğitiminin yetersizliğine, farklı kalitelerde eğitim verildiğine ve genel eğitim / öğretim ilkeleri ışığında yeniden ve kapsamlı bir biçimde tartışıması gerektiğine işaret etmiştir (4, 5).

Diğer bir dönüm noktası Hitler’in Almanya’daki hakimiyeti ile diğer ülkelere göç eden bilim adamlarının yarattığı hareketliliklerdir. Bu bilim adamları dünya çapında olduğu gibi Abraham Flexner’in hazırladığı raporla birlikte ABD’nin tıp eğitimine de büyük katkılar sağlamıştır (4-6). Yirminci yüzyılın başlarında dünyada Abraham Flexner raporu dikkate alınarak tıp eğitimi düzenlenmekte iken, aynı zaman diliminde Türkiye’de 4 Mart 1925’te göreve başlayan Dr. Refik Saydam ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde sağlık hizmetlerinin sistemli bir şekilde yürütülmesine özen gösterilmiş, ülkenin koşullarına göre sağlık hizmetleri yapılandırılmıştır. Bu plan ve programlar kapsamında sağlık personelinin ihtiyacının karşılanması için öğrenciler tıp fakültelerine

özendirilmiştir. Bunun için tıp eğitimini özendirici kararlar alınmıştır. Bu kararların başında ücretsiz öğrenci pansiyonları açılması vardır. Bu yurtlardan ilki İstanbul’da açılan Leyli Tıp Talebe Yurdu’dur. Buraya özellikle mecburi hizmetini yapmaya gönüllü tıp ve eczacılık öğrencileri alınmıştır. Öğrencilerin tüm giderleri devlet tarafından karşılanmış, bir miktar da burs verilmiş ve böylelikle hem fakir ailelerin çocuklarına destek sağlanmış hem de devletin doğu ve güneydoğu il ve ilçelerindeki hekim açığı bu şekilde kapatılmaya çalışılmıştır. Anadolu’da hizmet yapan hekimlerin maaşları yükseltilerek hekimlik mesleği maddi ve manevi yönden özendirici hale getirilmeye çalışılmıştır (7-9).

Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat Teşkilatı’nda 1923 ve 1940 yılları arasında çalışan doktor, eczacı, sıhhat memuru, ebe, hemşire sayısının yıllara göre artışını gösteren istatistiklere bakarak Refik Saydam’ın sağlık bakanı olduğu süre içerisinde sağlık alanında hedeflediği amaçlarına ulaşmayı başardığı söylenebilir. Göreve başladığı andan itibaren sağlık personel sayısı artırmış, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmiş, dispanserlerin sayısı artmış, Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi kurulmuş ve Hıfzıssıhha Okulu açılmış, ulusal tıp kongreleri düzenlenmiştir. 1923 yılında 554 hekim varken 1935 yılında bu sayı 1625’e kadar yükseltmiştir. Bu 12 yılda hekim sayısını yaklaşık üç katına çıktığı ve tüm personel sayısının katlanarak arttığını görmekteyiz (7, 8, 10).

Refik Saydam döneminde yapılan eğitim reformlarından biri de Türk kadınına tıp eğitimi içinde yer alma hakkının verilmesidir. Osmanlı döneminde Darülfünun, kız öğrenci kabul etmemekte ve yurtdışında eğitimi tamamlamış kadın hekimlere de usule uygun olmadığı gerekçesiyle mesleklerini icra izni verilmemekteydi. Dr. Zaruhi Kavalcıyan o dönemde yurtdışında eğitimi tamamlamış ve

hekimlik yapamadığı için babasının yanında doktor asistanlığı ve biyoloji öğretmenliği yapmak zorunda kalmıştır (9, 11, 12). Dr. Safiye Ali ise Almanya'da tıp eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye gelmiş ve 1923'te Türkiye'nin ilk kadın hekimi olarak hizmete başlamıştır (13). Ülkemizde tıp fakültesine kadın öğrenci kabulü 1922-1923 eğitim dönemine kadar gerçekleşmemiştir. İlk kadın öğrenciler 1927 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş ve bir yıllık uygulamalı eğitim sonrası 1928 yılında diploma almışlardır. Mezuniyetleri sonrasında kadın hekimler mecburi hizmetten muaf tutulmuşlardır (9, 11, 12).

Bu dönem, tıp eğitiminin de dahil olduğu üniversite reformu çalışmalarının başlatılmasına ön ayak olmuştur.

Resim 1: Türkiye'de Göreve Başlayan İlk Kadın Hekim Dr. Safiye Ali

2. Üniversite Reformu ve Tıp Eğitimi

Bu bölümde ülkemizde yapılan üniversite reformunun 1933-1980 yılları arasında tıp eğitimine yansımaları kısaca ele alınacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmadan önce, yeni bir ülkeyi zihninde tasarlamaktaydı. Bu yeni ülke düzeninin kurulup toplum tarafından benimsenmesi için her alanda reformların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk tarafından henüz on

yaşında olan Türkiye Cumhuriyeti'nde 1933 yılında Üniversite Reformu gerçekleştirilmiştir. Bu reformun başarıyla gerçekleşmesi için elbette bir ön hazırlık gerekmekteydi. 1931 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Cenevre Üniversitesi'nde rektörlük görevinde bulunan Profesör Albert Malche'yi eski adı Darülfünun olan İstanbul Üniversitesi'nin eğitiminin değerlendirilmesi için davet etmiştir. 1932 yılında çalışmaları için Türkiye'ye gelen Malche aynı yıl çalışmalarını tamamlayıp raporunu Türk hükümetine sunmuştur (7) Malche raporunda o dönemdeki yükseköğretimde eğitim programı içeriği ve güncellenmesi, sınav biçimleri, öğretim elemanı sayı ve niteliği, eğitim politikası, akademik özgürlük, ders anlatma stratejileri gibi pek çok konuda yaşanan yetersizliklere dikkati çekmiştir (14).

Malche'in raporundan yaklaşık bir yıl sonra çıkarılan bir kanunla Üniversite Reformu resmi olarak başlatılmıştır. Raporda belirtilen yetersizliklerden biri olan öğretim elemanı açığını gidermek için bu zamana kadar yurtdışından hiçbir profesör İstanbul'a çağırılmamıştır. O dönemde dünya ve insanlık tarihi için bir talihsizlik olan Hitler'in iktidara gelmesi ülkemizdeki eğitim reformu için olumlu bir fırsat olmuştur. Avrupa'daki siyasi şartların getirmiş olduğu olumsuzluklardan uzak kalmak isteyen dönemin önemli bilim insanları İstanbul'a gelmeye sıcak bakmaya başlamıştır. (7, 9)

Mustafa Kemal Atatürk'e göre tarih tekerrürden ibaretti. Nasıl ki, beş asır önce Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde İtalya'ya giden bilim insanları Rönesansı başlattıysa, benzer şekilde Hitler Almanya'sı ve diğer Avrupa devletlerinden kaçmak zorunda olan bilim insanlarının ülkemizde görev alması ile yeni bir reform başlayabilirdi (7, 9, 15).

Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in sıcak ilişkileri ve gayretleri ile yaşanan bu gelişmelerin ardından 1933-1945 döneminde 16 Alman tıp profesörü İstanbul Tıp Fakültesi'nde görev almışlardır. Bu yabancı bilim insanlarına ilave olarak Hulusi Behçet, Akil Muhtar Özden, Mazhar Osman gibi önemli Türk hekimleri de görev almaya başlayınca İstanbul Tıp Fakültesi 1933 sonrası Avrupa'da o dönemin en gözde tıp fakültelerinden biri haline gelmiştir. Yine ilerleyen dönemlerde farklı milletlerden bilim adamları da Avrupa'nın siyasi olumsuzluklarından kaçarak ülkemizde İstanbul Üniversitesi, Refik Saydam Hijyen Enstitüsü ve Ankara Numune Hastanesi'nde çalışmışlardır (7, 9).

Yabancı öğretim elemanının yanı sıra Mısır, İran, Azerbaycan ve Bulgaristan gibi ülkelerden de ülkemize çok sayıda yabancı öğrenci gelmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelerin ABD ve Avrupa medyasında kendine yer bulması Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekleştirdiği Üniversite Reformu'nun dış ülkelere de önemli bir olay olarak görüldüğünün kanıtıdır (7).

Nitekim Prof. Dr. E. Frank ABD'den ve birçok gelişmiş ülkeden davet aldığı halde bu daveti kabul etmeyerek "Türkiye kollarını açarak beni bağrına bastı, burası benim vatanımdır, ayrılıp nimetlerine küfranda bulunamam" demiştir (9, 15).

Darülfünun yerini 1 Kasım 1933 üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi'ne bırakmıştır. İstanbul Üniversitesi ülkemizde ilk üniversite olmanın yanında ilk ve tek tıp fakültesi olarak da eğitimine başlamıştır (7).

Tüm bu gelişmelerin ışığında Alman bilim adamları, dünyada Flexner'in raporuna kaynaklık eden Alman tıp eğitim modelini ülkemize taşımış ve tıp eğitimimiz için önderlik etmişlerdir. Geleneksel tıp eğitimi olarak adlandırılan klasik eğitim yaklaşımıyla amfi

derslerinden oluşan, eğitici merkezli, disiplin temelli bir eğitim programı ile tıp eğitiminin ilk adımları atılmıştır. Sonraki yıllarda kurulan tıp fakültelerinin birçoğunda da bu eğitim modeli benimsenmiştir (9).

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemini yaşamış bir hekim olarak Türk Tıp Tarihine büyük katkıları olan Dr. Feridun Frik "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tıp ve Hıfzıssıhha Hareketleri 1923-1938" başlıklı eserinin önsözünde, Cumhuriyet dönemi tıp eğitiminin durumunu şöyle ifade etmiştir.

"29 Ekim 1923, Türk tarihinde en büyük dönüm noktasıdır. Bu tarih, Türk tıbbının da en verimli devresinin başlangıcıdır. Büyük Şef Atatürk, bu tarihte Cumhuriyeti kurmuş ve büyük Türk inkilâbını, çok enerjik bir programla başarmıştır. Bugün aradan 15 yıl, saadet dolu bir zaman geçmiş bulunuyor. Büyük Türk Devleti, hayatında pek kısa bir devre olan bu 15 yıl içinde, ulusal kalkınmanın yanında, Türk tıbbının şerefli hadiselerini adım adım takip etmiş olmaktan doğan sevinçle derlemek suretile hissese düşen borcu ödemek istedim..." (9, 16) cümlesi ile çağdaş tıbbın başlangıç tarihi olarak Cumhuriyetin ilanını işaret etmektedir.

a. Tıp Fakültelerinin Kuruluşları ve Eğitim Modelleri

Ankara Üniversitesi'nin kurulmasına 1927 yılında 2. Türk Tıp Encümeni Toplantısında karar verilmiş ancak Kurtuluş savaşı nedeni ile 1945 yılında kurulabilmiştir (17). Ardından 1955 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi kurulmuştur. Bu tıp fakültelerinde dünyada da olduğu gibi disiplin temelli tıp eğitimi modeli benimsenmiştir.

Atatürk 1 Kasım 1937 tarihli Meclis açış konuşmasında "Ülkeyi şimdilik üç büyük kültür bölgesi olarak düşünüp, Batı bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlamış olan düzeltim programını daha kökten bir biçimde

uygulayarak Cumhuriyete gerçekten çağdaş bir üniversite kazandırmak; merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak ve Doğu bölgesi için Van gölü kıyılarının en güzel bir yerinde, her bölümünden, ilkokullarından üniversitesine varıncaya değin çağdaş bir kültür kenti yaratmak yolunda şimdiden çalışılmaya girilmiştir.”(14) demiştir. Doğu bölgesinde ilk tıp fakültesi ise Erzurum'da 1962 yılında Atatürk Üniversite Tıp Fakültesinin kurulması ile gerçekleşmiş oldu.

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi 1963 yılında açılmış ve tıp eğitiminde disiplin temelli program dışında farklı bir yaklaşım benimsemiştir. İlk defa ABD Case Western Reserve Tıp Okulu'nda 1950'lerde uygulamaya geçilen organ sistemleri temelli entegre tıp eğitimi sistemi ülkemizde ilk Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde başlamıştır. Bu ülkemiz tıp eğitimi açısından bir dönüm noktasıdır. Başarılı olan bu entegre sistemi daha sonra açılan birçok tıp fakültesi de benimsemiştir (18, 19).

1982 yılında kurulan ve disiplin temelli tıp eğitimi programı uygulayan Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi 1996 yılında yeni bir tıp eğitimi modelini benimsemiştir. Bu eğitim modelinde disiplin temelli eğitim modelinin benimsediği öğretmen merkezli, bilgi yüklemeye dayalı, hastane merkezli, fırsatlara dayalı programın tam karşısı; öğrenci merkezli (student-centred), probleme dayalı (problem-based), entegre (integrated), topluma dayalı (community-based), seçmelilere yer veren (electives), sistematik (systematic) yenilikçi eğitim stratejileri uygulamaya konulmuştur (20). Bu dönemden sonra Türkiye'deki tıp fakülteleri eğitim sistemlerini gözden geçirmeye, artılarını eksilerini, müfredatlarını ve mezun yeterliliklerini tartışmaya başlamışlardır. Tartışmaların doğru biçimde yönlendirilmesinde tıp fakültelerinde açılan Tıp Eğitimi Anabilim

dallarının etkileri fazla olmuştur. Daha önce disiplin temelli eğitim programını benimseyen Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi 2003 yılında başvuru nedenlerine dayalı, organ sistem temelli, özel çalışma modülleri ile desteklenen dikey ve yatay entegre eğitim programını geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur.

Diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de tıp eğitimiyle ilgili çalışan özel anabilim dalları tıp fakültesi bünyesinde oluşturulmuştur. Dünyada ilk tıp eğitimi birimi 1958 yılında Case Western Reserve Üniversitesi'nde kurulmuş, ülkemizde öncülüğünü ise 21 Nisan 1977 yılında kurulan İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Araştırma Enstitüsü yapmıştır. Bu enstitü 1983 yılında Tıp Eğitimi Araştırma ve Uygulama Merkezi adını almıştır. Bugünkü anlamda tıp eğitimi anabilim dallarının ilk kuruluşunu 1999 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı gerçekleştirmiştir (19, 21).

Tıp eğitimi anabilim dallarının kurulmasının ardından tıp fakülteleri eğitim programlarında değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Eğitim programlarının içerikleri, üstünlükleri ve eksik yanları ve tıp fakültesi mezunlarından beklenen yeterlilikler tartışılmaya başlanmıştır. Fakülteler öğrenci sayısına, öğretim elemanı sayısına ve lojistik yeterliklerine göre değişik eğitim programı modellerini benimsemişlerdir (19, 21).

b. Tıp Eğitiminde Dil

Tıp Eğitiminde dil tartışması, tarihi kadar eskidir. Osmanlı'da ilk sınıflarda Arapça, Farsça ve Osmanlıca dil eğitimi veriliyordu. Daha sonraki sınıflarda Fransızca ve İtalyanca öğretiliyordu. Öğrenciler bu dillerde tıp kitaplarını okuyup anlayacak hale getirildikten sonra ancak tıp eğitimine başlıyorlardı. Bu zorlu eğitim süresince mezun olan hekim sayısı oldukça az ve yetersizdi. Osmanlı döneminde

hasta hizmetine olumlu yansımada büyük katkıya sahiptir.

Senaryo 2:

Türkiye’de 2000 sonrası 129.383 hekim (36.096 pratisyen + 72.405 uzman + 20.882 asistan), 574 kişiye bir hekim ve sağlık harcaması tüm bütçenin 5,4’ü. Koruyucu sağlık hizmetlerinin (bağışıklama, gebe, bebek, çocuk izleminin), kronik hastalık takiplerinin, birinci, ikinci ve üçüncü sağlık hizmetlerine erişimin sorunsuz olduğu bir dönem. Dönemin devlet başkanı “Doktor efendi dönemi bitti” diyor ve sağlık bakanı bunu destekleyecek tarzda “tuzu kuru doktorlar.” ve “neden bir üniversite öğretim üyesi, bir anabilim dalı başkanı ‘muayene olacak’ der? O anabilim dalı başkanlığını muayenehanesi için bir şekilde kullanıyor da ondan.” diyor. Bu dönemdeki tıp fakültesi öğrencilerinin yorumları:

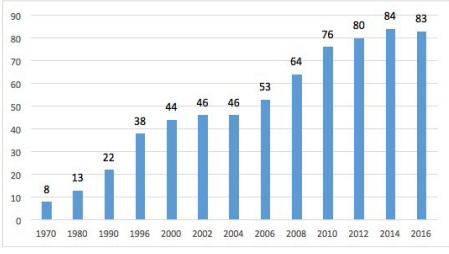
- *“Çok para getirecek risksiz bir branş bulup, fiziki şartları kötü de olsa il merkezlerinde kalmalıyım. Sonuçta arkamda kimse yok, riskli hastalara bakmam, ortalama tıp bilgisi bana yeterli.”*
- *“Halen neden bu tıp fakültesinde okuduğumu sorguluyorum.”*
- *“Tedavileri biliyoruz iyi güzel de bunları uygulayacağımız ortamlarda olmadıktan sonra keyifle çalışmadıktan sonra ne fark eder? Devletimiz de arkamızda değil.”*
- *“Durum zor ben okulu bırakıp politikaya atılacağım.”*
- *“Hastalıklar ve tanı koyma teknikleri artmakta buna rağmen sağlığa yatırım az.”*
- *“Hiçbir şey hayal ettiğim gibi değil, keşke baba mesleğine devam etseydim de bu hak etmeyen halk için bu kadar kendimi yıpratmasaydım.”*
- *“Aradan sıyrılmalıyım, fark yaratmalıyım, ekonomik handikaplar.”*
- *“Muayenelerin açık kalmasını savunurdum. Doktorluğa değer verilmeyen bir toplumda parası olan bireylere hizmet edilmesi gerektiğini düşünürdüm.”*

3. Ülkemizde 1980 ve Sonrası Tıp Eğitimi

1981 yılında 2547 sayılı yasa ile kurulan Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) hayata geçirilmesi sonrasında tıp fakültelerinin sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. Artışla birlikte gerekli bilgi ve beceriyi almadan tıp fakültelerinden mezun olan öğrencilerin durumuna ve bu yetersizliğin nedenlerini araştırmak üzere 1990 yılında TBMM’ye bir önerge sunulmuştur. Bu önerge ile Mustafa Kalemler başkanlığında bir araştırma komisyonu kurulmuştur. Komisyonun hazırladığı raporda, tıp fakültelerinden gelen geri bildirimlerde ve tabipler odasının görüşünde dikkati çeken konular şunlardır; tıp fakültesi sayısı fazladır, üniversitelere fazla sayıda öğrenci alınmaktadır, akademisyen sayısı azdır, artan öğrenciye eğitim verilmesi için uygun eğitim materyalleri yetersizdir ve mezuniyet yeterlik düzeyinde kaygılar vardır. Ayrıca tıp fakültelerinde aynı standartta tıp eğitimi verilemediği, aradaki dengesizliğin ve eğitim farkının kaldırılması gerektiği ve standart eğitim şartlarının olması gerektiği raporda belirtilmiştir. YÖK temsilcisinden bu raporun birçok cümlesine karşıt görüş belirtilse de istatistikler raporun doğruluğunu ortaya koymaktadır (27).

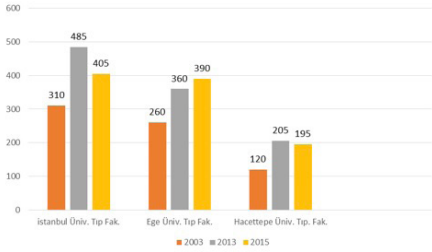
2015-2016 eğitim öğretim yılı itibarıyla YÖK verilerine göre ülkemizde 193 üniversite vardır. Bunlardan 109’u devlet üniversitesi, 76’sı vakıf üniversitesi ve 8’i de vakıf meslek yüksekokuludur. 15 Temmuz 2016 sonrası ilan edilen OHAL ile kapatılan üniversitelerle birlikte vakıf üniversitesi sayısı 61 olmuştur (28). Böylece ülkemizdeki üniversite sayısı da 178 olmuştur (28).

2016 yılı itibarı ile 63 (devlet) + 26 (vakıf) olmak üzere 89 üniversitenin tıp fakültesi bulunmakta iken 15 Temmuz 2016 sonrası tıp fakültesi bulunan 6 vakıf üniversitesinin kapanması ile tıp fakültesi sayısı 83 olmuştur. Böylece tıp fakültesi sayısı azalırken mevcut öğrencilerin diğer üniversitelere aktarılması ile öğrenci sayısı sabit kalmıştır (28). Türkiye’deki tıp fakülte sayıları Grafik 1’de verilmiştir.

Grafik 1: Türkiye’de Yıllara Göre Tıp Fakültesi Sayısı (2016 yılı verisi 15 Temmuz 2016 sonrası göstermektedir.)

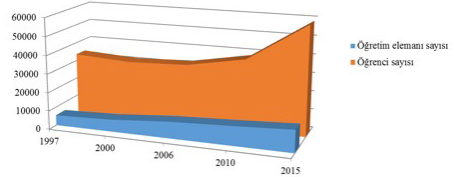
Türkiye’de son 20 yıldaki tıp fakültesi sayısındaki artış (1996/2016) % 234 iken; 15 Temmuz 2016 sonrası kapatılan 6 vakıf tıp fakültesi ile bu oran % 218’e gerilemiştir (28). Tıp eğitiminde öncü ülkelerden olan ABD’nin aynı zaman diliminde planlanan artış oranı % 10’dur (28, 29). Ülkemizde örnek tıp fakültesi öğrenci sayıları Grafik 2’de verilmiştir.

Grafik 2: Örnek Tıp Fakültesi Öğrenci Sayıları

Tıp fakültesi ve öğrenci sayısındaki bu artışın aynı hızda devam etmesi eğitimde nitelik tartışmalarını gündeme getirmektedir. Üniversiteler yıllık olarak eğitim - öğretim programlarına kabul edeceği öğrenci sayısı önerilerini inceleyerek kapasitelerini tespit etmekte ve YÖK’te bildirmektedir. Üniversitelerin sayı bildirmesine rağmen son yıllarda YÖK tarafından öğretim elemanı sayısının yeterli olduğu görüşü ile eğitim programlarına ihtiyacın üzerinde öğrenci kontenjanı açılmaktadır (30). Dünya Tıp Eğitimi

Konseysi 1989 yılında aldığı kararlarda öğretim üyesi/ öğrenci oranının 1/5-1/8 arasında olması gerektiğini belirtmektedir. ABD’de birçok tıp fakültesinde bu oran 1/1’dir. Türkiye’de ise durum 2015-2016 öğretim yılında tıp fakültelerinde öğretim elemanı/öğrenci sayısı (24.649/73.522) oranı yaklaşık 1/3’tür. Bu oran aslında ülkemizde öğretim elemanı sayısının yeterli olduğunu düşündürse de sayının büyük bölümünü okutman, uzman, araştırma görevlisi oluşturmaktadır. Öğretim elemanı sayısına göre hesaplandığında bu oranın gerçeği yansıtmadığı görülmektedir (28, 31). Bu oranın düzeltilmesi gerekirken yıllar içinde öğrenci sayısı ve öğretim elemanı sayısındaki artışın orantılı olmadığı görülmektedir (Grafik 3) (29).

Grafik 3: Tıp Fakültesi Öğrenci ve Öğretim Elemanı Sayısının Yıllara Göre Değişimi

Edinburg Bildirgesi (1988) ve Dünya Tıp Eğitimi Zirvesi Önerileri (1993) dünyada tıp eğitiminin niteliğinin gelişimi açısından dönüm noktaları olarak kabul görmektedir.

Dünya Tıp Eğitimi Federasyonu 1988 yılında Edinburg toplantısında tıp eğitiminin amacını çok net olarak belirtmiştir. Tıp Eğitiminin amacı, tüm insanların sağlıklılık durumunu idame ettirmek için hekim yetiştirmektir (32). Bu konferansta özellikle tıp eğitimi programlarının uygulandığı alanların, sadece hastanelerle sınırlı kalmaması, tüm sağlık kaynaklarının eğitime katılacak şekilde genişletilmesi ve özellikle ulusal sağlık sorunlarını kapsayacak şekilde yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Ayrıca eğitim ve öğretimin sürekliliğine ve öğrenen merkezli pasif eğitimden öğrenen

merkezli aktif eğitime geçilmesi gerektiği, eğitim programı ve sınavların sadece ezberciliği değil, mesleki ve sosyal anlamda öğrenciye değer katacak şekilde düzenlenmesi gerektiği, öğretim elemanlarının da sadece kendi dallarında uzman olmalarının yeterli olmadığı aynı zamanda eğitmen olarak yetiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bildirgenin disiplin temelli yerine problem çözmeye dayalı eğitim programı uygulanmasından, tıp fakültesi öğrenci sayılarına kadar birçok konuda nitelikli tıp eğitiminin nasıl yapılması gerektiği hakkında önemli katkıları olmuştur (32).

Edinburgh toplantısında belirtilenler çok net olmasına rağmen Türkiye dahil dünya ülkelerinin çoğunda amaç gerçekleştirilememektedir. Sonuç olarak diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de henüz tüm insanlar koruyucu sağlık hizmetine ulaşamamaktadır. Özellikle ülkemizde 2011 sonrasında göçmen sayısındaki hızlı artışla birlikte koruyucu sağlık hizmetine ulaşamayan kişi sayısı da artmıştır.

Edinburg'da 1993 yılında Dünya Tıp Eğitimi Zirvesi'nde son yıllarda hızla açılan tıp fakültelerine rağmen bunların birçoğunun ülkenin sağlık durumuna uygun olmadığına ve altyapı oluşturulmadan tıp fakültesi açıldığına dikkat çekilmektedir (29,35). 1993 yılındaki bu saptamalara rağmen ülkemizde sorunların hala değişmediği görülmektedir.

Edinburg Bildirgesi ve Dünya Tıp Eğitimi Zirvesi'nden sonra ülkemizde de başlayan tıp eğitimi konusundaki çalışmalar halen devam etmektedir. İlk adım olarak üniversitelerde Tıp Eğitimi Anabilim Dalları kurulmuş ve sonrasında 1998 yılında 1. Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi ile çalışmalar ivme kazanmıştır. Bu kongrede özellikle üzerinde durulan konulardan biri de ülke gereksinimlerine göre hekim yetiştirmek için tıp fakültelerinin teknolojik açıdan yeterli ve çok hekimden ziyade nitelikli hekim yetiştirmek

için gerekli standardizasyonun sağlanmasıydı. Tıp Sağlık Bilimleri Eğitim Konseyi tarafından oluşturulan Ulusal ÇEP 2001 metni ülkemizdeki tıp eğitiminin standardizasyonu açısından önemli adımlardan biridir. Ulusal ÇEP 2001 ile ilk defa toplumun gereksinimlerine yönelik nitelikli hekim yetiştirmek için eğitim programlarında yer alması gereken konular ve yetkinlikler standardize edilmeye çalışılmıştır (33).

Geçmişte az sayıda tıp fakültesi ve öğrenciden nitelikli hekim yetiştirme çabalarından bugün çok sayıda tıp fakültesi ve çok sayıda öğrenci ile NİTELİKLİ hekim yetiştirmeye çalışılmaktadır. 2002 - 2007 döneminde, Tıp Sağlık Bilimleri Eğitim Komisyonundaki çalışmalara, Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK) tarafından getirilen öneriler dikkate alınarak ve mühendislik fakültelerindeki örnek kullanılarak Tıp Dekanları Konseyi inisiyatifinde Ulusal Tıp Eğitimi Akreditasyon Kurulu (UTEAK) 2008'de kuruldu (34). UTEAK'ın ana amacı; tıp fakültelerinde verilen mezuniyet öncesi tıp eğitim ve öğretiminin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için tıp fakültelerine yol göstermek, gelişimlerini desteklemek, işleyişini ve sürekliliğini izlemek, tıp eğitiminin ulusal ve uluslararası standartlar doğrultusunda yapılabilmesini sağlamak, böylece ülkenin ihtiyacına uygun, daha iyi eğitilmiş hekimler yetiştirilerek toplumun sağlık düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktır (34, 35). Ulusal ÇEP 2001 13 yıllık bir süreçte tıp fakültelerine rehberlik etmiş ve ülkemizdeki tıp fakültelerinin eğitime farklı bir bakış açısı geliştirmesini sağlamıştır. 2013 yılında zaman içerisinde değişen sağlık politikaları ve toplumun sağlık ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tıp eğitimin yenilenmesi için bir çalışma yürütülmüştür. Yükseköğretim

Kurulu'nun ve Tıp Dekanları Konseyi'nin önderliğinde yürütülen bu çalışma ile Ulusal ÇEP 2014 oluşturulmuş ve Haziran 2014 tarihinden itibaren tüm tıp fakültelerinin Ulusal ÇEP 2014'e uyum sağlamaları istenmiştir.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk 1923'te Eskişehir'de yaptığı bir toplantıda, istikrarlı bir eğitim politikamızın olmadığını ve ülkenin her tarafında farklı eğitim yöntemlerinin uygulandığını hatta bazı bölgelerde birbirine zıt programlar yürütüldüğünü vurgulamıştır. Bu sorun farklı düzeyde halen devam etmektedir. Tıp eğitimi açısından değerlendirildiğinde günümüzde tıp fakültelerinde farklı eğitim programı uygulanmaktadır. Program farklılıklarına rağmen mezun olan hekimin "karakter sahibi, ahlaklı, dürüst, iradeli, yenilikçi, engelleri aşmaya kudretli, yaratıcı" olma gibi nitelikleri değişmemelidir. Oysa günümüzde bu niteliklerden çok tıpta uzmanlık sınavında (TUS) başarılı olma hedeflenmektedir. Yaratıcılıktan ziyade ezberci, çok bilgi yüklü ama karşılaştığı zorluklarda bu bilgileri kullanamayan bir hekim grubu mezun olmaktadır. Tıp fakültelerinin başarı sıralaması olarak TUS öğrenci başarısı gösterilmekte bu durumda öğrenciyi ve eğiticiyi eğitim içinde farklı yönlendirmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın özellikle hekim ihtiyacını belirlemede temel aldığı ölçüt olan hekim başına düşen kişi sayısının hatalı bir hesaplama olduğu, sayının değil nitelikli hekim yetiştirmenin temel alınması gerektiği görülmektedir. Eğer önlem alınmazsa bu durum şuan için sorun yaratmasa da ilerde işsiz ve niteliksiz hekimlerin artışına neden olacaktır. Günümüzde Tıp Eğitimi Anabilim Dalları ve Ulusal ÇEP önderliğinde nitelikli ve yenilikçi eğitim programları hazırlanmaya çalışılmaktadır.

Bu eğitim programları sayesinde Dünya Sağlık Örgütü'nün önerdiği beş yıldızlı hekim (hizmet sunucu, karar verici, iletişimci, toplum lideri, yönetici) sayısı hızla artacaktır. Artan sayıdaki tıp fakültesi ve öğrenciden; yeterli sayıda tıp fakültesi ve nitelikli öğrenci yetiştirmeye doğru bir dönüm noktasına ihtiyaç vardır. Bu dönüşümde Tıp Eğitimi Anabilim Dalları, Ulusal ÇEP ve UTEAK'a önemli görevler düşmektedir. Mezuniyet öncesi ve mezuniyet sonrası eğitimde nitelik sağlık sistemindeki başarının en büyük anahtarlarıdır. Senaryolardan da görüldüğü üzere, zaman içinde ülkemizin değişen sağlık politikaları ve bilgi yükü tıp eğitiminde öğrencilere umutsuzluk getirmiştir. Bundan sonra biz tıp eğitimcilerin en büyük amacı gençlerimizin geleceği, toplumumuzun sağlığı ve gelişmiş ülkeler seviyesine gelebilmemiz için tıp eğitim programlarını yenilikçi reformlar getirmektir.

"Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine an'ânât-ı millîyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmilel vaziyeti cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmayan fertler ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklal yoktur."

1932 yılında Malche'in hazırladığı rapor, 1988 yılında yayınlanan Edinburg Bildirgesi ve 1993 yılındaki Dünya Tıp Eğitimi Zirvesi önerileri, 1990 yılında Mustafa Kalemlî önderliğinde hazırlanan Tıp Eğitimi TBMM raporu, 2008 ve 2010 yıllarında TTB'nin yayınladığı MÖTE

raporları incelendiğinde tıp eğitimi ile ilgili benzer konulara dikkat çekildiği görülmektedir. Tıp eğitimi açısından yukarıda belirtilen ulusal ve uluslararası dönüm noktalarına bakıldığında yıllardır öğrenci, eğitim programı, eğitici, eğitim mekanları ve kaynakları konularında sorunlar hala devam etmektedir. Yaklaşık 85 yıldan bu yana tıp eğitimi ile ilgili dile getirilen bu sorunlara hala çözüm bulamadığı düşünülürse yeniden bir eğitim reformuna ihtiyacın olduğu açıktır. Eğitimin çağdaş, laik ve milli olması yalnızca eğitim reformu ile değil sosyal, siyasi, hukuki ve ekonomik açıdan da yeni reformları gerektirmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk önderliğinde başlatılan KÜLTÜR reformu bugünün sorunlarını çözmede bizlere rehberlik edecektir.

KAYNAKLAR

1. Senemoğlu N. Atatürk ve Eğitim. Eğitim Dünya Dergisi Web: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~nsenem/makaleler/ataturk.htm> adresinden.16. [12.11.2016]
2. Sayılı A. Atatürk Ve Bilim, Atatürkçülük. Ankara1983. 74 p.
3. Çetin K, Gülseren HÖ. Cumhuriyet dönemi eğitim stratejileri. Milli Eğitim Dergisi. 2003;160:1-20.
4. Şahin H, Özcan S, Gürpınar E. Abraham Flexner'i Doğru Anlamak. Tıp Eğitimi Dünyası. 2011;30(30).
5. Türk Tabipler Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu https://www.ttb.org.tr/kutuphane/mote_2008.pdf2008 [12.12.2015].
6. Flexner A. Flexner Raporu, Carnegie Foundation, http://www.carnegiefoundation.org/sites/default/files/elibrary/Carnegie_Flexner_Report.pdf 1910 [20.05.2016].

org/sites/default/files/elibrary/Carnegie_Flexner_Report.pdf 1910 [20.05.2016].

7. Aydın E. Dünya Ve Türk Tıp Tarihi E. A, editor. Ankara: Güneş Kitabevi; 2006.
8. Metintaş M, Elçioğlu Ö. Cumhuriyetin ilk onbeş yılında sağlık hizmetleri. Osmangazi Tıp Dergisi. 2007;29(3):162-70.
9. Terzioğlu A. Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları. 2002(2).
10. Karabulut U. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937) http://webb.deu.edu.tr/atmer/atmer/uploaded_files/file/10-Umut_Karabulut_151-160 [12.12.2015].
11. Baha Taneli HŞ. Cumhuriyetten Önce ve Sonra Ülkemizde Tıp Eğitimi. In: Baha Taneli HŞ, editor. Cumhuriyetten önce ve sonra ülkemizde hastaneler, çocuk hastaneleri ve tıp eğitimi. İzmir: Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayın Alt Kurulu; 2013. p. 71-165.
12. Akalın M.A. Hekimlik Ve Toplumsal Cinsiyet, Toplumcu Tıp [http://www.Academia.Edu/5144195/Hekimlik Ve Toplumsal_Cinsiyet](http://www.Academia.Edu/5144195/Hekimlik%20Ve%20Toplumsal_Cinsiyet).2013 [01.12.2016].
13. Atıcı E. Erer S. Türk kadınlarının tıp eğitimine başlama süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden mezun olan ilk kadın hekimler.
14. Özata M. Atatürk ve Üniversite Reformu. In: Özata M, editor. Atatürk,Bilim ve Üniversite. Ankara: Tübitak; 2007. p. 105-184.
15. Terzioğlu A. İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi. 2000;63(2).
16. Terzioğlu A. Dr. Feridun Frik Ve Türk Tıp Tarihine Hizmetleri Dirim. 1989:29-40.

17. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tarihçesi http://aciltip.medicine.ankara.edu.tr/?page_id=330 [15.03.2016].
18. Dereboy İF, Gürel M, Erpek S, Savk Ö. Tıp Eğitiminde Tam Entegrasyona Doğru: Menderes Deneyimi. *Toplum ve Hekim*. 2001;16:194-204.
19. Elçin M. Tıp eğitiminin tarihçesi. *Hacettepe Tıp Dergisi*. 2010;41:195-202.
20. Taşkiran HC, Gürsel Y, Özcan S, Musal B. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi eğitim stratejilerinin eğitim yönlendiricileri tarafından değerlendirilmesi: SPICES Modeli. *Tıp Eğitimi Dünyası*. 2005;18(18).
21. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı Tarihçesi <http://istanbultip.istanbul.edu.tr/tp-eitimi-anabilimdal/2004> [11.12.2015].
22. Altıntaş A. Cemiyet-İ Tıbbiye-İ Osmaniyeye'den Türkiye Tıp Akademisi'ne Türkiye Tıp Akademisi Yayınları. 2010;3:9-16.
23. Berksoy KC. Öztürkçe Terimler. *dirim*. 1935;10(1-2):54.
24. Bölükbaşı O. Türkçe Tıp Eğitimi: Eski Ama Gerçekleşmiş Bir Hayalin, Elbirliği ile Yok Edilişi. *Hekimce Bakış*. 2004;13(11).
25. Stoeckel D. Forming Nitinol—a challenge. *New Developments in Forming Technology Frankfurt/Main, Germany: Mat-Info Werkstoff-Informationsgesellschaft mbH*. 2001:119-34.
26. Frik F. *Dirim XXX. Yılında. Dirim*. 1989:6-7.
27. TBMM Araştırma Komisyonu Tıp Eğitimi Meclis Araştırma Komisyonu Raporu. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem18/yil01/ss566.pdf>: 1991 566.
28. Yükseköğretim Kurulu İstatistikleri <https://istatistik.yok.gov.tr/> [01.08.2016].
29. Türk Tabipler Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitim Raporu https://www.ttb.org.tr/kutuphane/mote_2010.pdf [14.11.2015].
30. Yükseköğretim Kurulu Kanun No: 2547. Kabul Tarihi. 1981;4(11).
31. Baskan S. 2000'li Yılların Eşiğinde Türk Tıp Eğitimi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*. 1997;50(01).
32. World Federation of Medical Education. The Edinburgh Declaration Medical Education. <http://wfme.org/projects/wfme-publications/99-the-edinburgh-declaration/file>: 1988. [15.01.2016].
33. Ulusal Çekirdek Eğitim Programı <http://tipnew.maltepe.edu.tr/files/u11/ULUSAL-%C3%87EP.pdf> [18.11.2015].
34. Tıp Eğitimi Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği Çalışma Yönetmeliği https://uteak.org.tr/uteak_tepdad/32010 [15.01.2016].
35. Bahar-Özvarış Ş. *Topluma Dayalı Tıp Eğitimi. Toplum Hekimliği Bülteni*. 2007;26(3).
36. Tıp Eğitimi Geliştirme Derneği <http://www.teged.org/hakkimizda/tarihce/3> [06.10.2016].